

DUAL TA'LIM SHAROITIDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA O'QITUVCHI FAOLIYATI VA REFLEKSIV TEXNOLOGIYALARNING METODIK AHAMIYATI

*Saidjonova Parvina Shuxratovna,
Buxoro davlat texnika universiteti mustaqil tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Maqolada talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda dual ta'limni joriy etishning pedagogik-metodik xususiyatlari, professor-o'qituvchilarning dual ta'lim sharoitidagi yangi funktsional vazifalari hamda refleksiv texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Dual ta'limda nazariy va amaliy tayyorgarlikning oddiy navbatlashuvi emas, balki oliy ta'lim tashkiloti, korxona, pedagog, ishlab chiqarish mentori va talaba faoliyatining yagona kompetensiyaviy natijaga yo'naltirilgan integratsiyasi ustuvor ekanligi asoslangan. O'qituvchining dasturiy-loyihalash, koordinatsion, metodik, diagnostik-baholash va refleksiv funksiyalari aniqlashtirilgan. Mazkur sikl kasbiy bilimlarni real ishlab chiqarish vaziyatlariga transfer qilish, mustaqil qaror qabul qilish va kasbiy o'zini rivojlantirishni ta'minlovchi metodik mexanizm sifatida asoslangan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, kasbiy kompetensiya, professor-o'qituvchi, korxona, mentor, refleksiya, refleksiv texnologiya, nazariya va amaliyot integratsiyasi, kasbiy faoliyat, baholash, qayta aloqa.

МЕТОДИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И РЕФЛЕКСИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ДУАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

*Саиджонова Парвина Шухратовна,
независимый исследователь Бухарского государственного технического университета*

Аннотация. В статье проанализированы педагогико-методические особенности внедрения дуального образования в формирование профессиональных компетенций студентов, новые функциональные задачи преподавателей, а также возможности применения рефлексивных технологий. Уточнены проектировочная, координационная, методическая, диагностико-оценочная и рефлексивная функции преподавателя, обеспечивающая перенос теоретических знаний в реальные производственные ситуации, осознанное профессиональное действие и совершенствование профессиональных компетенций студента.

Ключевые слова: дуальное образование, профессиональная компетентность, преподаватель, предприятие, наставник, рефлексия, профессиональная деятельность, оценивание, обратная связь.

METHODOLOGICAL SIGNIFICANCE OF TEACHER ACTIVITY AND REFLECTIVE TECHNOLOGIES IN DEVELOPING STUDENTS' PROFESSIONAL COMPETENCIES IN DUAL EDUCATION

*Saidjonova Parvina Shuxratovna,
Independent Researcher at Bukhara State Technical University*

Abstract. The article examines the pedagogical and methodological features of implementing dual education for developing students' professional competencies, with particular attention to the changing functions of university teachers and the use of reflective technologies. The teacher's

curriculum-design, coordination, methodological, diagnostic-assessment and reflective functions are specified. The cycle is interpreted as a methodological mechanism that facilitates the transfer of theoretical knowledge to authentic workplace situations, conscious professional decision-making, self-assessment and continuous improvement of students' professional competence.

Keywords: dual education, professional competence, teacher, enterprise, workplace mentor, reflection, professional activity, assessment, feedback.

Kirish. Zamonaviy mehnat bozori oliy ta'lim bitiruvchisidan nazariy bilimlarning mavjudliginigina emas, balki ularni real kasbiy vaziyatlarda mustaqil qo'llash, ishlab chiqarish muammolarini tahlil qilish, texnologik va tashkiliy qarorlar qabul qilish, kasbiy harakat natijalarini baholash hamda o'z faoliyatini takomillashtira olishni talab etmoqda. Bunday sharoitda ta'limning amaliyotdan nisbatan ajralgan modeli o'rniga nazariya va ishlab chiqarish faoliyatining uzviy integratsiyasiga asoslangan dual ta'limning ahamiyati ortib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida dual ta'lim nazariy qismi ta'lim tashkilotida, amaliy qismi esa ta'lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladigan ta'lim shakli sifatida belgilangan [1]. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 16-yanvardagi 14-son qarori bilan tasdiqlangan Nizomda esa oliy ta'limdagi dual ta'limning maqsadi talabalarning nazariy bilimlarini mustahkamlash, tegishli ta'lim yo'nalishi bo'yicha amaliy ko'nikmalarini shakllantirish hamda oliy ta'lim va korxona hamkorligini tizimli tashkil etish bilan bog'langan [2]. Mazkur qarorga ko'ra, 2025/2026-o'quv yilidan boshlab oliy ta'lim tizimida dual ta'lim bosqichma-bosqich joriy etilishi belgilangan. Shu nuqtayi nazardan dual ta'limni talabaning muayyan kunlarda korxonaga borishi yoki oddiy ishlab chiqarish amaliyotining kengaytirilgan shakli sifatida tushunish yetarli emas. Uning pedagogik mohiyati ta'lim mazmuni – real kasbiy faoliyat – pedagogik rahbarlik – ishlab chiqarish mentorligi – baholash – refleksiya komponentlarining yagona natijaga yo'naltirilgan integratsiyasidan iborat.

S.G'. Siddiqova va P.Sh. Saidjonova oliy ta'limdagi pedagogik faoliyatning mazmunini maqsad, subyekt, obyekt va pedagogik o'zaro ta'sir birligi bilan bog'lab, pedagog faoliyatining ta'lim natijasini loyihalashdagi o'rniga alohida e'tibor qaratadilar [3].

Z.Sh. To'xtayeva va A.A. Mamedova ta'lim muassasalari bilan korxonalar o'rtasidagi integrativ hamkorlik masalasini kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishning muhim sharti sifatida ko'rsatadilar [4]. Bu yondashuv dual ta'limda o'qituvchi faoliyatini an'anaviy auditoriya mashg'ulotlarini tashkil etish chegarasidan chiqarib, korxona bilan hamkorlikda ta'lim natijasini loyihalovchi pedagogik koordinator darajasiga olib chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatga yo'naltirilgan va refleksiv yondashuvlar metodologik asos sifatida qabul qilindi. Nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, pedagogik modellashtirish, kasbiy vaziyatlarni loyihalash hamda refleksiv faoliyatni strukturaviy tahlil qilish metodlaridan foydalanildi.

Kasbiy kompetensiya mazmunini aniqlashda N.A.Muslimov va hammualliflarning kompetentlikni bilimni egallashning o'zi emas, balki uni kasbiy vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishda safarbar etish imkoniyati sifatida talqin etuvchi qarashlari metodik ahamiyatga ega [5].

Mahalliy tadqiqotlarda dual ta'limning nazariya va amaliyot integratsiyasiga asoslanganligi ham alohida qayd etiladi. M. Avezova dual ta'limni tashkil etishda predmet xususiyati, oliy ta'lim tashkiloti va amaliyot bazasining funksional hamkorligi hamda milliy modelni ishlab chiqish zarurligiga urg'u beradi [6].

Natijalar va muhokama. Dual ta'limni joriy etishda asosiy metodik o'zgarishlardan biri professor-o'qituvchi faoliyati mazmunining kengayishidir. An'anaviy ta'limda pedagogning

ustuvor vazifasi fan mazmunini tushuntirish, mashg'ulotlarni tashkil etish va o'zlashtirishni nazorat qilishdan iborat bo'lsa, dual ta'limda u ta'lim tashkiloti va korxona o'rtasidagi pedagogik aloqani ta'minlovchi subyektga aylanadi. Shu sababli dual ta'lim professor-o'qituvchidan, birinchidan, dual ta'limga oid normativ-huquqiy hujjatlarni bilishni; ikkinchidan, ta'lim dasturini korxonaning real kasbiy faoliyati bilan muvofiqlashtira olishni; uchinchidan, o'quv natijalarini korxonadagi amaliy vazifalar orqali diagnostika qilishni; to'rtinchidan, korxona mentori bilan hamkorlikda baholash mezonlarini ishlab chiqishni talab qiladi.

Fleming, Rowe va Jackson ish joyidagi rahbar yoki mentorning vazifasi talabani faqat ishlab chiqarish operatsiyalariga o'rgatish emas, balki universitetda egallangan bilim va ko'nikmalarning ish joyidagi faoliyatga transferini qo'llab-quvvatlash ekanligini ko'rsatgan [9].

Mazkur qarashdan kelib chiqib, dual ta'limda universitet o'qituvchisining quyidagi beshta integrativ funksiyasi aniqlashtirildi:

1-jadval

Dual ta'limda universitet o'qituvchisining integrativ funksiyalari

O'qituvchi funksiyasi	Dual ta'limdagi mazmuni	Kasbiy kompetensiyaga ta'siri
Dasturiy-loyihalash	Fan natijalari va korxona vazifalarini muvofiqlashtirish	Nazariy bilimning kasbiy yo'nalganligi
Koordinatsion	OTM–korxona–mentor–talaba aloqasini boshqarish	Hamkorlik va kasbiy kommunikatsiya
Metodik	Real vaziyatlar, case, loyiha va dual topshiriqlarni ishlab chiqish	Bilimni amaliy faoliyatga transfer qilish
Diagnostik-baholash	Pedagog va mentor mezonlarini uyg'unlashtirish	Kompetensiya rivojlanishini xolis baholash
Refleksiv	Talabaning kasbiy tajribasini anglash va tahlil qilishini tashkil etish	O'zini baholash va kasbiy o'zini rivojlantirish

Demak, dual tizim o'qituvchidan nafaqat o'z fanini chuqur bilishni, balki korxonadagi texnologik va tashkiliy jarayonlarni tushunish, real ishlab chiqarish vazifalarini o'quv topshirig'iga transformatsiya qilish hamda natijani kompetensiyaviy mezonlar asosida baholash qobiliyatini ham talab qiladi.

Dual ta'lim dasturi auditoriya va korxona mashg'ulotlarini mexanik tarzda ikkiga bo'lish asosida qurilmasligi kerak. Aksincha, har bir nazariy mavzu tegishli ishlab chiqarish vazifasi bilan, har bir ishlab chiqarish topshirig'i esa muayyan o'quv natijasi bilan bog'lanishi lozim.

Shuning uchun dual o'quv dasturini loyihalashda quyidagi metodik bog'lanish asosiy o'rin tutadi: o'quv natijasi → nazariy bilim → ishlab chiqarish vazifasi → talabaning kasbiy harakati → mentor qayta aloqasi → refleksiya → kompetensiya natijasi. Bunday yondashuv nazariya va

amaliyotni bir-biriga tashqi ravishda qo‘shish emas, ularni bitta kasbiy vazifani hal qilish doirasida integratsiyalash imkonini beradi.

V. Björck work-integrated learning kontekstida nazariya va amaliyotni bir-biridan mutlaq ajratib qarash talaba tasavvurida “nazariya–amaliyot uzilishi”ni kuchaytirishi mumkinligini ta’kidlaydi [8]. Shu sababli muallif nazariy bilimning kasbiy faoliyatning ichida qanday namoyon bo‘lishini anglatishga asoslangan yaxlit yondashuvni ilgari suradi.

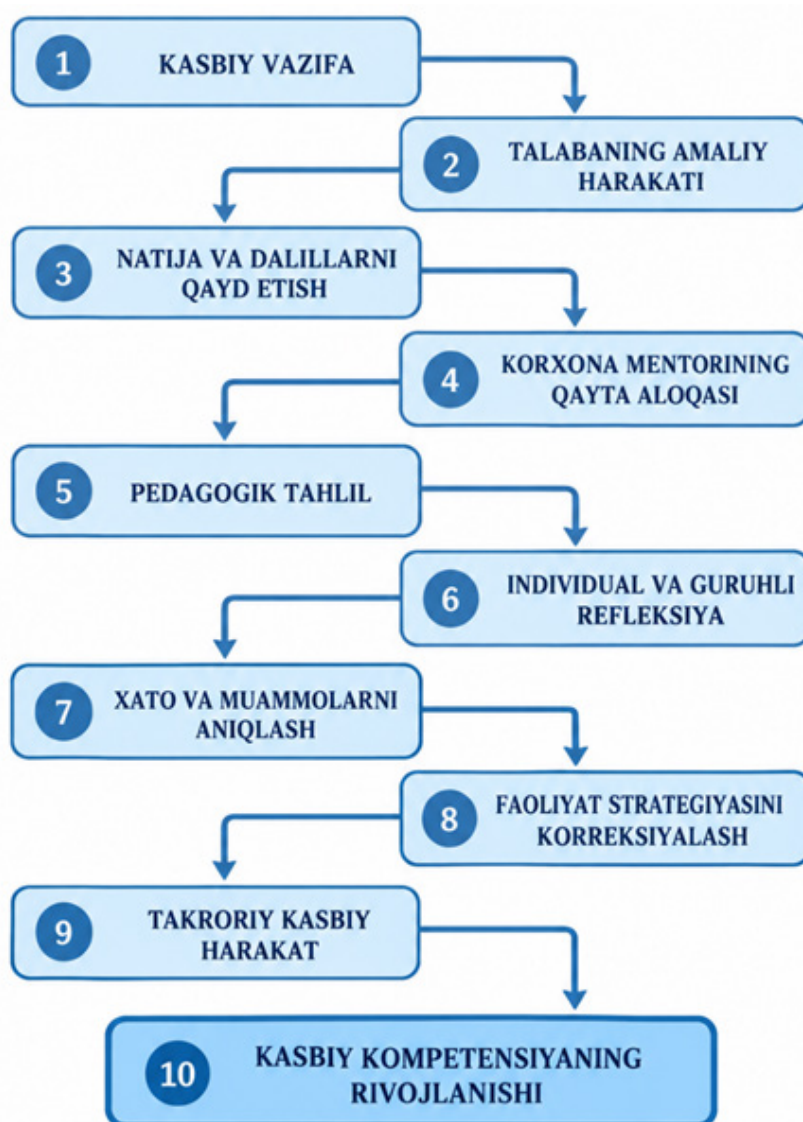
Mazkur fikr dual ta’lim metodikasi uchun prinsipial ahamiyatga ega: talaba “universitetda nazariya, korxonada amaliyot” tarzida emas, balki “nazariy bilim – kasbiy harakatning ilmiy asosi” ekanligini anglab yetishi kerak.

Talabaning korxonada muayyan operatsiyani bajarishi hali uning kasbiy kompetensiyasi to‘liq shakllanganligini anglatmaydi. Tajriba faqat talaba o‘z harakatining maqsadi, usuli, natijasi, xatosi va uni takomillashtirish yo‘lini anglagandagina kasbiy rivojlanish manbaiga aylanadi. Shu nuqtayi nazardan refleksiya dual ta’limdagi tajriba bilan kompetensiya o‘rtasidagi metodik bog‘lovchi bo‘g‘in hisoblanadi.

Refleksiya talabaning “Men nima qildim?” degan savoliga javob berish bilangina cheklanmaydi. Uning mazmunida “Nima uchun aynan shunday harakat qildim?”, “Qaysi nazariy bilimdan foydalandim?”, “Natija nima sababdan kutilganidek bo‘ldi yoki bo‘lmadi?”, “Mentorning fikri mening yondashuvimni qanday o‘zgartiradi?”, “Keyingi safar nimani boshqacha bajaraman?” kabi kasbiy-metodik savollar mujassam bo‘lishi kerak.

F.Trede va D.Jacksonning tadqiqotida ish bilan integratsiyalashgan ta’limdan keyingi maqsadli tashkil qilingan tengdoshlar refleksiyasi talabalarda professional agentlikni rivojlantirishga yordam berishi ko‘rsatilgan [10]. Mualliflar dialogik va yozma refleksiyaning kasbiy tajribani ongli tahlil qilishdagi ahamiyatini asoslaganlar. Shunga ko‘ra, dual ta’limda refleksiya individual yozma hisobot, refleksiv kundalik, mini-esse, mentor bilan tahliliy suhbat, kichik guruh muhokamasi, case-debriefing, davra suhbat yoki o‘zaro baholash shaklida tashkil etilishi mumkin. Muhimi, refleksiya amaliy faoliyat yakunidagi formal hisobot emas, balki navbatdagi kasbiy harakatni takomillashtiruvchi pedagogik jarayon sifatida loyihalanishi lozim.

Tadqiqot tahlillari asosida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan refleksiv-dual sikl taklif qilindi:

1-rasm. Kasbiy kompetensiya rivojlanishining refleksiv-dual sikli

Mazkur siklning ilmiy-metodik xususiyati shundaki, talabanning korxonada bajargan harakati yakuniy natija sifatida emas, balki “faoliyat – tahlil – qayta aloqa – refleksiya – korreksiya – takomillashtirilgan faoliyat” ning takrorlanuvchi rivojlantiruvchi jarayoni sifatida tashkil etiladi. Bu yondashuvda xato salbiy natija sifatida emas, balki kompetensiyani rivojlantirish uchun diagnostik axborot manbai sifatida qabul qilinadi.

An’anaviy baholashda o’qituvchi asosiy baholovchi sifatida qatnashsa, dual ta’limda kasbiy natijani bitta subyekt nuqtayi nazaridan baholash yetarli emas. Chunki talabanning faoliyati bir vaqtning o’zida akademik va ishlab chiqarish mezonlariga javob berishi kerak.

Pedagog nazariy asoslanganlik, tahliliy fikrlash va metodik to’g’rilikni baholasa, korxona mentori harakatning ishlab chiqarishga mosligi, xavfsizligi, tezkorligi va amaliy samaradorligini baholaydi. Talabanning o’zini baholashi esa uning refleksiv va metakognitiv rivojlanishini namoyon etadi.

Work-integrated learning bo’yicha tadqiqotlarda bunday tajribaning inson kapitali, kasbiy o’zini boshqarish va bitiruvchining o’z mehnat imkoniyatlarini idrok etishi bilan bog’liqligi qayd etilgan [11]. Ng, Wut va Chan 588 nafar amaliyot tajribasiga ega talaba ma’lumotlarini tahlil qilganlar va WIL doirasidagi tajribaning ishga tayyorlik bilan aloqasini ko’rsatganlar. Shunday

qilib, dual baholash “talaba topshiriqni bajardimi yoki yo‘qmi?” degan savoldan “talaba vazifani qanchalik mustaqil bajardi, qarorini qanday asoslay oldi, qayta aloqa asosida o‘z harakatini qanday takomillashtirdi?” degan kompetensiyaviy savollarga o‘tishni talab qiladi. Olib borilgan tahlillar asosida dual ta’lim orqali talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish samaradorligi bir necha o‘zaro bog‘liq pedagogik shartlarga tayangan holda ta’minlanishi aniqlandi.

Birinchi shart – o‘quv fanlari natijalari bilan korxonadagi real kasbiy vazifalar o‘rtasida mazmuniy muvofiqlikning mavjudligi.

Ikkinchi shart – universitet pedagogi va korxona mentorining vazifalari, baholash mezonlari va qayta aloqa mexanizmlarining oldindan kelishilganligi.

Uchinchi shart – talabaga oddiy kuzatuvchi yoki ijrochi emas, balki muammoni tahlil qiluvchi va qaror ishlab chiquvchi faol subyekt sifatida yondashish.

To‘rtinchi shart – ishlab chiqarish tajribasining har bir muhim bosqichini maqsadli refleksiya bilan yakunlash.

Beshinchi shart – baholashda faqat faoliyat natijasini emas, balki talabaning mustaqilligi, tahlili, kasbiy qarori, xatoni anglash darajasi va takomillashtirish dinamikasini ham hisobga olish.

Mazkur shartlar bajarilganda dual ta’lim korxonada ma’lum vaqt ishlash shaklidan talabaning kasbiy kompetensiyalarini uzluksiz rivojlantiruvchi pedagogik tizimga aylanadi.

Xulosa. Dual ta’limni talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish vositasi sifatida samarali joriy etish oliy ta’lim tashkiloti va korxona faoliyatini faqat tashkiliy jihatdan bog‘lashni emas, balki ularning maqsad, mazmun, topshiriq, mentorlik, baholash va refleksiya mexanizmlarini metodik integratsiyalashni talab qiladi. Dual ta’lim sharoitida professor-o‘qituvchi an’anaviy bilim yetkazuvchi roldan ta’lim va ishlab chiqarish o‘rtasidagi integratsiyani loyihalovchi, real kasbiy vaziyatlarni o‘quv topshiriqlariga transformatsiya qiluvchi, korxona mentori bilan hamkorlik qiluvchi hamda talabaning kasbiy tajribasini refleksiv tahlil qilishga yo‘naltiruvchi pedagogik koordinator roliga o‘tadi.

Tadqiqot natijasida o‘qituvchining dasturiy-loyihalash, koordinatsion, metodik, diagnostik-baholash va refleksiv funksiyalari dual ta’limning samaradorligini belgilovchi asosiy funksional komponentlar sifatida aniqlashtirildi. Shuningdek, “faoliyat – qayta aloqa – refleksiya – korreksiya – takroriy kasbiy harakat” refleksiv-dual sikli talabaning ishlab chiqarish tajribasini ongli kasbiy tajribaga, ongli tajribani esa barqaror kasbiy kompetensiyaga aylantiruvchi metodik mexanizm sifatida taklif etildi.

Bunda refleksiya ishlab chiqarish amaliyotining yakuniy hisoboti emas, balki talabaning o‘z kasbiy harakatini tahlil qilish, xatolarning sabablarini aniqlash, pedagog va mentor qayta aloqasini qabul qilish hamda keyingi faoliyat strategiyasini takomillashtirishga xizmat qiluvchi rivojlantiruvchi texnologiyaga aylanadi.

Demak, dual ta’limning pedagogik samaradorligi talabaning korxonada qancha vaqt bo‘lishi bilan emas, balki uning ushbu davrda qanday kasbiy muammoni hal qilgani, nazariy bilimini qanday qo‘llagani, faoliyati natijasini qanday tahlil qilgani va qayta aloqa asosida o‘z harakatini qay darajada takomillashtira olgani bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ–637-son. – 2020-yil 23-sentabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oliy ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2025-yil 16-yanvardagi 14-son qarori.

3. Siddiqova S.G., Saidjonova P.Sh. Oliy ta’lim tizimida pedagogik faoliyatning mazmuni va maqsadi // Educational Research in Universal Sciences. – 2024. – Vol. 3, Special issue 4. – B.

270–274.

4. To'xtayeva Z.Sh., Mamedova A.A. Professional ta'lim muassasalari va korxonalarning integrativ hamkorligi mazmuni // Educational Research in Universal Sciences. – 2024. – Vol. 3, Special issue 4. – B. 283–287.

5. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. O'quv-metodik qo'llanma. – Toshkent, 2015. – 120 b.

6. Avezova M. Bo'lajak kimyo o'qituvchilarini tayyorlashda dual ta'limning nazariy-metodologik asoslari // O'zMU xabarlari. Ijtimoiy-gumanitar fanlar. – 2026. – №1/1.11. – B. 68–70.

7. Maxmudova M.S. Dual ta'lim sharoitida bo'lajak logopedlarning akademik mobilligini rivojlantirishning nazariy jihatlarini // Mu'allim ham uzliksiz bilimlendiriladi. – 2024. – №6/1. – B. 53–57.

8. Björck V. Taking issue with how the Work-integrated Learning discourse ascribes a dualistic meaning to graduate employability // Higher Education. – 2021. – Vol. 82, No. 2. – P. 307–322. DOI: 10.1007/s10734-020-00650-y.

9. Fleming J., Rowe A.D., Jackson D. Employers as educators: the role of work placement supervisors in facilitating the transfer of skills and knowledge // Journal of Education and Work. – 2021. – Vol. 34, No. 5–6. – P. 705–721. DOI: 10.1080/13639080.2021.1969343.

10. Trede F., Jackson D. Educating the deliberate professional and enhancing professional agency through peer reflection of work-integrated learning // Active Learning in Higher Education. – 2021. – Vol. 22, No. 3. – P. 171–187. DOI: 10.1177/1469787419869125.

11. Ng P.M.L., Wut T.M., Chan J.K.Y. Enhancing perceived employability through work-integrated learning // Education + Training. – 2022. – Vol. 64, No. 4. – P. 559–576. DOI: 10.1108/ET-12-2021-0476.